

ААДАН

1. БАШТАЙГЫ ШҮЛҮК

Уруг сөзү турсааткан өсө башкы
Уш чакыг, кенен сөстүг мээ шүлүгү
Шуужу эртен көөй чылдар үңүрүлө
Чулам болуп, сүдө-сүтүм чырытпашаан.
Айым дүйнү менээ берген хайырым
Ак сүт шыкаш, буян-чолдуг кемчок шүлүгү
Амгыталак эзелен дег төктү бербөөн,
Аймык шаам тынжы бооп кады чоруур.
Баштайгы чаш мыкшымадык пөрүү шыкаш,
Паралдагы тартпаанын шак ол шулук
Берге өйдө көнүм чапан, хей-аыт киирер
Мээң чакыт «душутуу» болуп кады чоруур.
Эргин уруг өзөк дургаар ажы-төлдүг,
Эжер этели ажи болуп чурттан чоруур...
Эге башкы шүлүгүмгө ам «чаа хеп даарал».
Эялп-чапан, өсө кылар көнүм-даа чок.

2. СӨӨЛГҮ ШҮЛҮК

Чечектиг чай төнүп калды,
Сесердикте бурду дүштү.
Чайык соонда чөлөшү
Шыкаш,
Чалым пазын эртин калды.
Араалдай чоруушта
Назмимыс дөгү берди,
Салыммыс домнаштырар
Чаа сымдык кыптай барды.
Чакыт даяр мыкшымадым
Чадырамыс өжүп калды —
Сен-даа менч уктан боор
сен —
Сеткнимис окуп каар сен.
Николай ООРЖАК.

ЭЖИМГЕ

Шүлүктүсүн чалкыныкта ушкыжыпкыш,
Чүрөзөнстиң согуум дениеп олурган дег,
Тыма чалчы, баулаадан үрөсүн чыпкы,
Дыгыладалан аялгасы төөнүн кийрээл.
Нарымадан, хүндөжүр бұдуш-чадан
Наймралаң уздымы улам дыкпаан.
Назы баргы хайраалыг эжим сен дег,
Назын күштүг, кылбазы чок кижя ховар,
Чогада бижил, амыр-дыш чок чоруур дег,
Аас-кежик, коргарал-даа кайып турар.
Чокузутуң эктинден-ен даямш ал,
Аас чогаал эртинезиң чениш кылгаш,
Чокудур чурттай, мрдажым-да чалым чоруу.
Сеткилчүрө, судал-хамы денге соккан
Чечен-мерген эжим чокта оран-черин
Чечек, сизен үймөй турар хорум-лаш-ла,
Улууумун уран түдү чикте шыкаш,
Чулуу төнгөш, курга калган маш шыкаш.
Саая МАЙНАК.

ХАЙЛЫГ ЧУРУК

Уругу-ле библиотекте кады ном бижилди ап турары уругуң Анжела дээр чүсө.
Ном солуп алыр үеис айып ындаг чүсө ийкек, ийн-үш-даа чыл библиотекке кады киирер, барык чагыс үеде ояң үйүр турган-дыр бис. Ону Анжеланын хүнүнөң ашаа өскөргөш, артык шуугаанын үйүр-түрөш. Кайдын менээ хүн-дөөн чүсө-дир. Ол чүсө мээң кады-кыраанга база чеккен. Хей берге арамыска маргыш база үгөнү чүсө болбазыкык. Оон халажырааш, Анжела субботада, мен улуг-хүндө библиотекка базр болу берген бис. «Дидир-дидир» мун-не өжүп өтөлөөш. Бегүн библиотекка өзгөлекчиден кандай чаа номнар барын сонугуурамыз: Ани, Серж Голонгарын «Анжелика» деп ному бар-дыр. Дүйн Анжела номчу-

ЧАРГЫЧЫ

Бистия редакцияда кезээде хомуудан чоруур аялдакчы бар — Херелмаа Соия. Хүн изиг турган болза, изиниге хомуудаар, соок турган болза соотунга хомуудаар, соок-даа өвөс, ияң-даа өвөс турган болза, чүсө мынагы, ужуру билинишес хүн чүсөл дээр база хомуудаар. Чүгө агаар бойдукса хомуудан чораян болза чүсө дээр эрлик, шың-даа кээрде, көк дээрде ияң-даа турлагат хүнүң кыйлен биле турлагат харыктыг өвөс бис. Херелмаанын бир берге чүсө база аялдан турар эштеринге база хомуудаар. Эр-даа, херэжен-даа, улуг-даа, биче-даа дивес хо-мудан-да билер. Бистия редакторуусу оон хомуудалыч чарар дээр шуут ырмазы сымал калган: ажил-даа ыңдыртып, аас-биле хомууда-рынан аялган, бижимел-биле база киирп өвөр.
Бир катан редактор менч кет деп алган, менээ мындаг даалга берген:
— Сен бо Херелмаанын эле кижиздин көрөм. Профком даргазы кижиз-дыр мен, Мээң

КАРАБАЙ

Тоожу
Екатерина ТАНОВА

Чогаалчы Екатерина Танова «Карабай» деп чаа тоожуну гаадаан үзүдүнү бөгүн БИРГИ КЕЗЭЭ

Дун уруун божуур аймык иенин ээли араандаа бээр улаажырай берген. Ол керил каан тартыгдан туттунар-даа, чогууртаар-даа харым чок аларган. Эл-шара шагала-базы барган, а уруг чалара-вастан. Чалаткын тууджугу калай база саздай берген. Ол чокта тууджугулак дег кижя бар өвөс. Бичангыш ола-оранчокта Шом-Шуман Шеле, Шом-Шум, Алдым-Устүү Соорлар кичиар сурагыс тууджугу калайже кижя чорук-кандан бээр үр аларган. Ам барык дун дүшкөн. Оон ирак Шом-Шумдан кел чыткан шаала ол иялган.

Кадайлар тартыгдан кижинин берген турарын көргөш, чүсү-даа канчаар айын тыпшайн, хей-ле-ле ол-бо шуугал манашканыар. Кыдаг пашту-даа уш дун ортуунда калгарлар хакканыар. Кижя-да өшүкүнү кууруун-даа үзүдүжө долганар. Ол күжүр өшүкү алгынын, бургу чок берге хиличкетиенин шаг болган. Бичангыш-даа ол чаш төд чоп конжуг бектепкенин чүсө ийик, чаларавастан.
Чөгөл төнгөш кадайлар шаа төнгөш, тапкылай бээр өрө-зында иттар эрер берген. Ту-дугжугу кадайже иткан кижя харын-даа оозу эртерин аа-ган чегел келген.

Эзелэн улгайм берген кадай-ын артымын шырнын-ле кон-чуг. Бегө дулаштырар чыгыс кадай артымын алган, өскө улугту дашкаар удуру-кен. Ол тартыгдан кижинин иштиң, оорганмы сыйбан.
— Уруг доораланы берген-деп деп чугаалааш, ол улаштыр сыйбал эзелен. Ту-дугжугу кадай үр-ле ораллаш-кан. Күжүрүнү дөр-буу-даа

СОНУРГАКТАРГА

УЖУГУП ЧОУРУУ «ТАВАКТАР»
Челбикчи областың дөвөс-кээринге чокта чаа кержээ-ликтей мир дүжүр чораян, дээрде элдетиг чүсөлөр күүлө-рен. Областың Куускис райо-нунда Маргита деп суур бар. Суурун чурттакчы Федор Степанович Нестеров ол ке-жээ дээрде ужугуп чоруур та-вак шыкаш чүдүлери ияй улаа көргөн. Ол «тавактары-ны» кылтыкка бичиң отчу-галтар көрөсөргөң, а кады-дыкта кызыланын чоруур болган. Дээрде ужугуп чораян «тавактары» ол кежээ суур-нук улаг, биче өскө-даа чур-такталыры база көргөн.

УЗУН НАЗЫЛЫГ АПАЛА
Перуун Уаманг хоорайны-нда чурттакчы Педро Аяла бо чымын 112 харлаан. Ол кижя чүгө Перуаа эвөс, хар-нык бүгү делегейде эн узун

өрөөлчө ич-сым-биле караш-ла дээр. Бир долумада «Анжели-каны» өскөндө Анжеланың орук чүруун туудуп алган тур мен. Чүсөниң ужуру билиңдиң. Агартынар арга чок, алаң кайган тур мен. Ол үеде окикти кижя сооткан. Кирпик кельсе-де, Анжеланың ному бол-бола болгай. Бистия бажымыска ол кирпик чораян эвөс, коруп кааш, та чүдөн кельсе, корктыкын, дөвөндөмн чөр аажок, хавактан дер сис-ты бер алат тур мен.

— Акый, «Анжеликаны» би-блиотекка эргелесчиз силерни бижил алган дидир. Оон иштиңде мээң чүруум атып калган-дыр, эртен хүндүлөт сымбарлыгына азыр дээр чал-гыс борбак артан чүруум чүсө, көрүп көрүөргөң — деп бо. Көөр чүгү боор холда туудуп

кажан-даа бол чедил кээр болур сөс.
Бистия редакциямыс каш хонук бурунгаар чаа бажымы-че кышкен улус бис. Киминя каан олурарын редактор баш удуур хууан каан. Херелмаа-нын таарышкан кабинетин хөлөгө талазында болган, а боо адуудыа хүнээрке тала-зында редакциянын эн улуг назымыларынын бирээзи Ку-вискаала Донгаташ олуртуп каан. Херелмаанын хомуудан-дың бижизин мындаг «Мен, аймык чалым кижини, карамын, хүн дегбес өрөөлчө олуртуп каан, каш чыл иш-тинде манай олурар болумуз каан болур. Мээң өрөөлчөгө Кувискаалады олурткан, мен оон чырык өрөөлчөгө ишчи-дерин негеп тур мен. Ку-вискаала дээрде дөмөй-дө кырган ашак шыкыжыл, ийи-бир чыл болгаш пенсакже үсө бээр-ле болгай. Карахта-ры баксырай-даа берге, карак бичени негелесчиз дегбиз-де алган. Бир эвөс мээң бо негел-есчиз күстөтөс болунарда, каяндаа доктаваас мен, суу, прокуратурадан эгелөөш, эн Устүү даргаларга чедир бижит тургаш, күзелемиз чедил азыр мен...»
Ол хүн Херелмаа-биле чу-

рууру-даа кончуг.
Бичангыш чедил-сес хар чедил, хой бажы доугуртар апар-галың, күжүр кырган-аазымы «Анжелика» берген. Бестүс артык оол-ола Шелеге ирак төрөдөрүнүн, алдарының үзүстүн хоюн кадарын, тараа-ның соктан берил, кымыл эрчи-нин боралан чорза, чынар-ла Хемчик өрүдүр чурттан чор-руур, кырган-аазымын дун-мазы Кара-Уруг бер-ле хүн чедил келгеш, Бичангышты алыңчы алгаш барган.

Ие төрели изиг баарыг дээрэн бичиң Бичангыш ич-дан билген. Олаа казымың Кара-Калай деп шолалай бер-ген Кара-Уруг кырган-аазымы ескүс-чавыс оолду өрү тыр-тып, кижя кымыл каар дээр дик-ла кыска. Ону каар чы-жылан калдыг-даа ажалдан чалданмас, кежээ шалын, ка-дык-бергеге торуубес кымыл кырган-аазымы кижизинде чо-раан.

Кара-Калай кырган-аазы-мың Бичангышка өрөтөкөс хол-да эртен — карак кымыл ажил, чүгү-даа чүсөгө хума-гылыг, малга ынак, чеге ка-нык болуру, Бичангыш ол эр-темин кара чыжында ишгээр-ки конжуг болган. Чеге ичашы улуг шымар болган үгүп ту-дугжугу ол иялган. Уруг иш-тели бөрүс, неси оозун камбап, чүсү-даа кылдырт-пас. Бичангыш незинде иш-тели турарында өзүл кабыл чүсө кийкек.
Чаш чүсөни чылбайгы кат-тырды чыдар апаарга, кы-рган-аазымы оозу-биле бир-ле улуг кийилер деп чугаала-жыр, оозунга ам ына-ла кон-чуг аларган.

— Багай урууимиз менээ арттырды берген чүсө-дир ийин — дээр, оозунга чүсө-даа дээртес. Өскүс чүсө-ни эктиңден элетпейн, аксында ашпатайың, оозуң шоры кижя кымыл азыр дээр, кырган-аазымын чурттай чорал-ла Бичангыш — бичангыш-ле ажи-айык сүндүлүг оол бол-ган.

— Олугу терле ажырбес. Оон армы беизн чыгап, хоуу беизн туттуңур, шоры кижя болуп кадыаас—дээр, кырган-аазымын иштиңде өөрүп чо-

дөнтөгөн ийин дайынның чыдарында ортудук шериң самолеттар кээр хонор кур-лалар аэродром кылдыр ажаллап келген. Ийинг орту-дуктар берген төгүтүлөр 1985 чыда-ла билер алган. Бичангыш «Кипплетрон» деп алаан хей маркаралың пар-лаан турган. А ол ортудукта амга чедир кым-даа чурта-вайып турар. Ук маркарал чур-ту чок болуп, хезээр артык.

КАРАКТАН КУРТ-КЫМЫСКАЯКТАР
Бунуруг Делинч чуртта-кчы саргыя каракталыг кыс-сөзү — бо мезгиин мадырым айдадыр. Ол ийң харлыг шол-данын уруг ийинге каан ай-бурунгаар чүдүлүгү аймык-рын, кара кижир апаар-нын хомуудал келген турган. Оон тайылбырлааны-биле алырга, оон карааның чажы-биле кады өлүг кара кымсы-каак карактан үгөн мындаг Удараанда аарымыр чиле берген, иччалаажок карактын көөрү баксырааан, иччала-жык оон кымсыкактарын үс-күр соккыраан, Коргу-чу-даа кончуг, карактын адакы хавындан хүнде 50-

чүруун, чурттагалдын хырба-лап, туудуп, «Анжелика» ном-чүп берил чорузала—дээр, сонга карааның дүжү-биле эртин чыткан Анжеланың соонче «ол боор» дээринг көрүп алган тур.
Хырбаларга-даа кедилг чүсө үлөмөс, өскөндө Ан-желаның номчуп доосканы «Анжеликаны» туудуп алган тур мен.
Номда Анжеланы шыкаш Анжеланың шыкышы арың, шыңызын оон хүнүнөң ашаа-даа, «дидир-дидир» бө-дүрөөл мээң кады-кырааным-даа, ийң караан библиотекка номнар арыңче сүп алгаш, үрүдү-дүжү чорза-даа, Ан-желаның арыңче чагыс кат-тал өңгө көрбөн мен-даа, бил-бесиз-ле хомудатпым.

Кара-оол НАТПИИ-ООЛ.
Чүсүмү болувайн кан-чаар, ол шын, Кувескаал Ху-леровичин кээрээр кижиз-дир мен, назы-лары улуг кижя шыкыжыл.
Херелмаа Сүтевина теп-хөтөргөн тура кадыл келгеш, мээң кабинетимин долгандыр көрүлгөш, ийң холун өрү кедире каапкан, шуут алгы-рымыкан:
— Кужур профкомум дар-гаай Хей-ле маргышты турао улус-тур бис. Мен силерин бо кабинетимге көжүп алыңа, а силер мээң ичкелге чыдап алыңар. Ол дээр. Ам доорал оолдарым орга-низастай кааптайн — дээр, үсө халаан.
Даргазында мен Херелма-нын харың кабинетиге ажилдай берген мен...
Василий МОНГУШ.
Кымыл хоорай.

турар шыкыжыл, ындаг бө?
— Ша-ла ындаг. Мен бо күзелемин чедил албас болумуз, курьж кижя ку-дарай бээр, күсүкү огул дора өлүр. Силер, профком дарга-зы, кижилеринг өргө-ажымы камгалаар ужурулуг болгай силер, ындаг аа? Бичангыш бодаар ужурулуг силер.
— Бодаары болавайн кан-чаар, ол шын, Кувескаал Ху-леровичин кээрээр кижиз-дир мен, назы-лары улуг кижя шыкыжыл.

Херелмаа Сүтевина теп-хөтөргөн тура кадыл келгеш, мээң кабинетимин долгандыр көрүлгөш, ийң холун өрү кедире каапкан, шуут алгы-рымыкан:
— Кужур профкомум дар-гаай Хей-ле маргышты турао улус-тур бис. Мен силерин бо кабинетимге көжүп алыңа, а силер мээң ичкелге чыдап алыңар. Ол дээр. Ам доорал оолдарым орга-низастай кааптайн — дээр, үсө халаан.
Даргазында мен Херелма-нын харың кабинетиге ажилдай берген мен...
Василий МОНГУШ.
Кымыл хоорай.

Эйлит-Хемич эрнин каастан кара чыгыс шыя бар. Оон аялган ияңа ындаг мөш чок, Артыканы — тала-дар, ачтыр. Кайы өчөчөктөн ол узун шыңа онза-лың, аялган көстүг, узай берген-ле турар.
Шыңалың хемини чыңала ийң огул аалдын холба-ры, өшкүлери келээр шыкы олардан чоруур. Бо ич-чаныңарын Ак-Доурак чурттуг туулары база келген. Хем узунда өскөң чыгыс узун шыңын олар дегел, ол салын алган, чечменин чажып, өгөс кал оларда, ол хам шыңын тартырып алат дээр берген, ону лагаан узус бексе аялган, оон чоруурушту негезин ам сактын өр мен. Оларын ындаг ажаллажымын сатыкка амыг болуп артып калган.
Оон чоруткан, — ол аалдын ийң огул дагып турар хам шыңын мурнуңа чуруука тартырып алган, чо-рункан бис.
Олемика ОНДАРНЫҢ фотогу.

Чылдар болгаш салым-чолдар

МОНЗУЛАНЫҢ УЛУГУРУУ

Эртем-билиг чегей, тускай өөредилге черин дооспаанда болза, Эрзинин Мөргөне тургустунган «Стальной орук» колхозунун баштайгы даргасы Киргис Сокукович Монзуланын уруу-назымы хей-лаа эвес, үш-ле борбак болган. Улуг отуу 16 харлап чораш, хестерге арааш, чок аларган. Дараазында ийи кызы Саймаа биле Вера шынар шаа-биле чоңунун дөтлөмөзү-биле өлдөр-аттыг бооп, амидирал-чурталгазынга чоңуула чок, ажы-тодуг, ам харыя ийи чыбашкы кырган-авалдар аларган.

Олардын ачазы К. С. Монзулун соңуу кижилерин бирээ. Мөргөне чаа тургустунган каттыкша ажыл-агыйын бут кырынга тургузары, баштайгы үчте коңчүт берге турган. Тере-Хөлдү доңгалдыр чурттап чоран тарымкы арбан аалдарын амгы чекетелни сайырап олурар Мөргөн суурга чыгы, турум чурталдары тоң берге турган. Ол анаа урарайы, колхозтун бижиг үндөни буюмун тургузуу шылаан-лаа. Ол дээш мөргөндөр уй-чүмчүл билбес баштайгы үндүрүкүзүзү турсокадым, суурун чаа кудумчунун Монзулун деп алаң алганын ажур-ла бар. Чурталгазын сөөлү хүнеринге чедир К. С. Монзулун агиткартира дарагалар, шааннап мактадыл-лаа чорду. Ол перде көктүгүзү. Оон экиртерин кычарар өскөр. Бар-ле катан улуг уруу Саймаа ачазы Сесимеа Онуугуна-биле эртел агазынын шыраак дээш иртинин чүгүлө нызг дааныч чып алган, Эрзин суур киргеш кээрге, демги иртинин мойну бешин артып болган. Киргис Сокуковичи оң хүн бичин «кылаң-жаралаан». Ол ижилкенде, өгө эът турар болза, кудумчула тамыр-тамыас кижилерин албай-биле мый деп тургаш, үлөп кааатар чачымдыг кижилер, Демги иртинин эзыннин артышканын чыдагаланын авашканын пат билер болган. «Чүдү-даа мыттан бис ийин» деп, амгы үеде «Улус өөредилгезинин тергизин» деп хөрөк демээнин эвлекчизи, Бай-Дар ортумак школанын эге класстар башкымы бо чылын ийонда пенсия хар-назымы челе берген Саймаа Киргисовна Куулар сактын олурар ийин. А дөңгөрүтүл Бера, ам Вероника Киргисовна Норбу — Тыва Республиканын алдарыг артык деп хүндүгүтү аттын эвлекчизи, телерадио көрүчүдери, диннакчылары оон хөрөк чүгү боң да дыйнаң бээрин көргөн бас, дыйнаң бис, таалаан бис.

Мен бо материалымга К. С. Монзуланын улуг уруу Саймаа Киргисовна Кууларын дугайында каясы бижийн. Ол 1960 чылда Кызылдан башкы үнүшкөзүн өңү доосуп үгөш, амидирал-чурталгазын баштайгы бозомун ийондарда ираркы Чыраа-Бажы ортумак школанын интернадынга кижилдене башкы болуп эвлекчизи. Улугтур Чазанын № 1, 3, Нарин, Мөргөн школаларында, а сөөлү 18 чыл дургунула Бай-Дар ортумак школанында эге класстар башкымы бооп ажылдап турган. хүндүгүтү дыйнаккаже үгөшөт оң, Ажык-биле чурталгазын, база бир чыдым чытпас, олут орбак кижилерин бирээ болду ийин.

«Саймаа Киргисовна эге класстар башкыларыга чааттыгын башкы болуп ийин» — деп, өөрү чурталгажып турганын бо-ла дыйнаар мен. Эге класстарын өөредилге эргелекчизи Галина Лихосоева Монгуш Саймаа Киргисовнаны баулуг-ла ажылдап бердигин, еткилдини ханымында ажылдар кижя ийин, өөрүнчүлериңге эртем-билиг дээш ол уйгучу-дун билбестерин бирээ дээш журашкан, чыгаар аразында дыйнактым.

Ол өөрүнчүлериң (ылаңгыя кошхактары) школага-да, бажынында өөредилге чачымдыг. Шыгыны болгаш ийондарың. Шылаа-даа бөлүтү, эш-өрүнчү болууну ша-биле буту таланын дугалыгың чедирип турар. Пенсия намы-лары четсе-даа, Саймаа Киргисовна бо чылын соңуу педагог бооп амидирал, Бо ажылдап келген чылдарында башкынын алганы шаңал-макталдарың делген-санаар болза, бичия дөңгөргө болу бээр боор деп хөрөдөг чок чуртаал чорду. Кызымак, ак сеткилдиг күш-ажылы дээш ол «Күш-ажылы хонуну» деп мезгилдини, «Улус өөредилгезинин тергизин» деп хөрөк демээнин эвлекчизи. С. К. Куулар — 2 оолдун, 1 кыстын ачазы болушпай, ам оларын урууларын дугаламы-биле өстүрүп олурар. Өөрүнчү ишти К. С. Куулар ук школанын директорунда ажылдап турар.

Александр ТАВА, Эрзин суур.

ТАНЫЖЫҢАР: «ТАНДЫ-СЫННЫҢ ЭДЭЭ»

Сөөлү үеде Тывада ийи-бүрү ансамблдер, рок-бүлүктөр тытпым, чаа, содун талантылар кестүп көп, тытпым турарына өөрүстөгү аргам чок. Бо шагыны анжык-өскени оларын сонуургаар боор-дур, мына багай чүвө чок, ол дээрге кижини уган-мелдерелини сайырап өзүп, бурунгаарлап, хөгжүм-таала-биле билишкенини калбары бар чыдар-дыр. Хөгжүм-даа болза чангыс чеге турар эвес.

Мен маңа ады-сураа бисте элээн алгы берген «Танды-сыннын эдээ» рок-бүлүктүн дугайында чуртаалгазын көрөй. Ол — 1985 чылда үндөлдөгүчү. Ону тургустунган кижя — Эзир-оол Хойбалдон Монгуш. Бөлүктүн чогаалчымы ажыл-агый кол уганымыкшымы — рок-хөгжүм бооп турар. Бо бөлүктүн оолдары мен бозум хөгжүмдө Тывада шымак дээш рок-хөгжүмчүлөр деп санап, билеп чоруур мен. Оларын аялга бижир хөгжүмчүлү со-догитарист, Улап-Удуня

культура институтунун студентин Мерген Норбу биле бастырган Александр Бакунин, Мерген оошта чаа «Ылаңгыя» чылдар үндөлдөгүчү. Ону тургустунган кижя — Эзир-оол Хойбалдон Монгуш. Бөлүктүн чогаалчымы ажыл-агый кол уганымыкшымы — рок-хөгжүм бооп турар. Бо бөлүктүн оолдары мен бозум хөгжүмдө Тывада шымак дээш рок-хөгжүмчүлөр деп санап, билеп чоруур мен. Оларын аялга бижир хөгжүмчүлү со-догитарист, Улап-Удуня

Чаа ном

АМЫДЫРАЛ-ДЕМИСЕЛ-ДИР

Шүдүкчү Евгений Владимирович Антупьев оол шүдүктүрүн номчуп чоруур кижилер эки биялар, чүгө дээш ол — үч үнүш берген авторларын бирээ. Үш поэтиктиг чымыды номнарны автору.

Е. В. Антупьев — шүдүкчү херектер албанынын шүдүмүндө ажалдап турар, ийичанган оңа ажылдын уг-шны оңо чогаал ажылдына база салар-лыг бооп турар. Эле кижини-диге, кижя дээш сактып чо-ваашкын темасы, амидирал дээрге доктамак демисел-дир дээштин бадыткаан утка сип-пиккен.

Тыванын ном үндүрөр чери өңү үшкү номчу «Респатие» («Херарипшик») деп ат-биле чырыкчы үндүргөн. Оон чырамы беш мүн кезек. Чаа номчуну бир сонунгаарыг та-лазы — өскө авторларын шооугу дегбей турары ам-ынаалдым «кагылчактары» ойзу араак көрүскөндө. Ол дугайын бижирин ийил-ла-ла белен эвес, амидирал нарын болганда, шоууларын ийил-ла-ла турары «Крест», «Шама-ла», «Салбарышкы», «Нү-гү», «Сээн холун», «Меге-лээшкни», «Сылдыс», «Куа-рал», «Капак чажы», «Ылаң-гыя дугайы» болган оон-даа өскө шүдүктөр багыткаар.

Чүрүкчү Владимир Донган номчуну чүрүк каасталамын кылган. Сандан САНДЮ.

чогаалкы «Ах-кек дээрлэг Тыва» деп ырымы сонгар өөрөшүп турар тыва студент-лерини мина «амы» ырым болу берген.

Мен бо бөлүк-биле Эркин, Тес-Хем, Сүт-Хад, Чоон-Хем-чак, Барым-Хемчик район-нарга чорудалым. Бөлүктүн кескигүнү эвес-даа болузма, концерт башкармачымы бооп чоруу турдум. Ийичанган оларын шүдүктүн коңугу эки биялар болган шүдүктүнү-даа дугайын содунун номчучу-ларынга чуртаалгазын кижя-дир мен. Соңаст Рамак Хали-чүдүтү «Калла-Хамар» деп чылдар көрүчүлериң сонунга-ла кайгар-лаа хаара туза бээр, шааннап — диймиттиг адыш чаксаанымы. Бөлүктүн барабанын Рахитин кады ойлап өскөн эки Олег Шымак дээш ийондар чыга келген, бөлүктүн чырык каастагыч болган үн оператору «Ана» ансамблге ажылдап турган Николай Оюн.

Бо ансамбль дугайын чок бижир бергенми маңа дөңгө чуртаалайы, чүгө дээш чы-дым кижилер оон чүгө эзын дыйнаа боор, а концертти көрбөзү, билбөзү болур боор чорган. Чүгө бөлүктү ол, кым деп кижилер кырап турарлар деп айтыргыны сонунгаарлар база туруу магат. А мен бо-дараамы, олар ачыктарын сонунгаарын, бугурелин чаа-

лап ийкан деп билеп чоруур мен. Коңерт үезинде оларын кычарар дугайы ан турары-нда ийондар болгай. Тес-Хем районда база ийондар аттыг ансамбль база ийондар бистин Бай-Хаакта «Танды-сыннын эдээ» деп ансамбль салгыш-тырбанын күзөлдүр мен. Ий-чанган ол бар-башкы-челээ черлеринге чедип барып, а-вүрүчүлөргө аян туруп бара-лаарын күзөп чоруур.

КОНЦЕРТТИГ ЧОРДУВУС

Тадам райүүкомунун культура киданынын эргелек-чизи Ольга Сергеевна Кууларын удуутууга-мын беле районуну культура амидиралчымы. Элегес көзө — Культура бажынында «Пастика» таным бөлүк, Бот-тынгыр артистер, «Талам сыннын эдээ» бөлүк, Ур-гайды аржанаңа чедип барып, анаа дыйнактын турган кижилерге концерттиң көрүстүп тураруу.

Аржанаңа дыйнактын кел-генер хөй болган. Бис база ол чоруп турган, аржанаңа кырип, маңа хандыр секереп алдымы. Соңу-даа ат болган аржанаңа болду, чидиге дээш бээр, маңадыг. Кызыл район-

да Баан-Койдан дыйнактын келген Аржанаңа: «Аржанаңа чөдө кайн кире дуулаар-дым, каш чыл кирип тур си-лер?» — деп, сонунгаарым-даа. От мында дий: — Ийи чыл улаштыр көзөп

Четкерлери, азалары Челингештин араарын Чедип аар деп сөмөсөр, Каранашкан аяк бугуар Хаалыг аарыг өскөлбөсөр.

Мымдыг байдалдыг алгыш-тары амгы шагыны байдал-дынга таарыштыр эртем биле холбай болум элээн бижир чогадып алдым. Оларын дө-гөзөңи маңа бижирив мен. Чогадып алган алгыштарын берген черини (Баянчык-Хемчик) ханды чоран Чарык Хамнын алгыштарында дий-нааныма үндөлдөгүчү мен, а оларын аарыг улус хам-нап, ажылдаптыр турар мен. База катан чуртаалга кайн, хам-даа эвес, маңа-даа эвес кижя мен. Ийичанга-даа ал-манын эртемни өөрөшүн ал-масып чоруур мен. Чөдөрү чид чедир үеде оңу бугуу өөрө-шүн келдим. Ам-даа уламчы-лап чоруур мен.

Сөөлү үеде мезээ ийи-чан-гыс улус кээр чүвө. Эрткин чымы Шулугу Куулар кел-дини бажыныме чылаан мен. Оон мурун-даа таңы-жып алган мен. Ол бо уаа-да база мезээ элээн Дузанын тайлыбарын берген кижя чү-вө. Сен дээрге мезээ шаар-мыр сен, кайы хамваачок чүвө кылба, чүгө мезээ су-мелээмин өзүгаар улуска чүк, хүн айтып бер, үлүг, менче чорудуп турар сен мактаарың оларын хөдө-дир. Мен алаа Удууларым мен. Кымындаа дугайын улус чөдө сайгыны чуртаалайып кийик чол. Экинчи-даа, бакты-лаа кылмы каарга, дөмөй-ла, ийил-ла чоңга сайгыртар-ла болгай бис.

Чөдө биле мады сарыг-ша-гынын бистиги тыва чоңга катан олгил келгенге өөрүм мен. Бо чымын Шагаа бүдү-үзүнде Сесерлэг ортумак шко-лазында 10-11 класстарын арзынга сарыг-шагыны дугайында парларга конференция-даа эрттирдим. Анжык сал-галды келер үеде эки кижя-дир кылдыр чагай чачыл-дарын ала-штылден эргел-ди, камгалаарына анык болуун-ге улганга өөредилгеге кон-ференция чүвө. Хөй кезинде улустун чагай чачылдарыга үндөлдөгүчү үлөгер докталар дүргө-чуртаалар дээш, дык-ха өөрөшкөчүлөр чуртаалап турду. Кижилерин болган бойдушту камгалаарына са-гыг-шагынын ачы-буянын ханы билдир. Номнар дег-тегезинге бар-ла номнардын Елена Рерихтин «Буддизм-ини үндөшүн», моол, тигу-р «Зурхайларын» дугайында менгиңи болган алым-чол-дугайы билдирини дугайында календарлары эргө, чылдар дөңгөлдөгүчү дээр. Урууларга ханын таңы-чын бозум белеткээш, үнелип калган барабандар дүңгөр-кылган, ойнаттын, дык со-дун болчүк ширээде ном номчуп олурар лама-башкы-лык ролон оңу классты өөрөшкөчү Айлана Чооду Хамнын таңымында алгыш-тык сөзүп бозум мыңаар чо-гадып берген мен. Оңу 11-ги классты өөрөшкөчү Ини-на Монгуш эки күзөткөл.

Куду орук бөдирини Чураннашкан азалары Кууларын араарын Кууларын хооснаар. Чөдө орук бөдиринин

Четкерлери, азалары Челингештин араарын Чедип аар деп сөмөсөр, Каранашкан аяк бугуар Хаалыг аарыг өскөлбөсөр.

Мымдыг байдалдыг алгыш-тары амгы шагыны байдал-дынга таарыштыр эртем биле холбай болум элээн бижир чогадып алдым. Оларын дө-гөзөңи маңа бижирив мен. Чогадып алган алгыштарын берген черини (Баянчык-Хемчик) ханды чоран Чарык Хамнын алгыштарында дий-нааныма үндөлдөгүчү мен, а оларын аарыг улус хам-нап, ажылдаптыр турар мен. База катан чуртаалга кайн, хам-даа эвес, маңа-даа эвес кижя мен. Ийичанга-даа ал-манын эртемни өөрөшүн ал-масып чоруур мен. Чөдөрү чид чедир үеде оңу бугуу өөрө-шүн келдим. Ам-даа уламчы-лап чоруур мен.

Сөөлү үеде мезээ ийи-чан-гыс улус кээр чүвө. Эрткин чымы Шулугу Куулар кел-дини бажыныме чылаан мен. Оон мурун-даа таңы-жып алган мен. Ол бо уаа-да база мезээ элээн Дузанын тайлыбарын берген кижя чү-вө. Сен дээрге мезээ шаар-мыр сен, кайы хамваачок чүвө кылба, чүгө мезээ су-мелээмин өзүгаар улуска чүк, хүн айтып бер, үлүг, менче чорудуп турар сен мактаарың оларын хөдө-дир. Мен алаа Удууларым мен. Кымындаа дугайын улус чөдө сайгыны чуртаалайып кийик чол. Экинчи-даа, бакты-лаа кылмы каарга, дөмөй-ла, ийил-ла чоңга сайгыртар-ла болгай бис.

Чөдө биле мады сарыг-ша-гынын бистиги тыва чоңга катан олгил келгенге өөрүм мен. Бо чымын Шагаа бүдү-үзүнде Сесерлэг ортумак шко-лазында 10-11 класстарын арзынга сарыг-шагыны дугайында парларга конференция-даа эрттирдим. Анжык сал-галды келер үеде эки кижя-дир кылдыр чагай чачыл-дарын ала-штылден эргел-ди, камгалаарына анык болуун-ге улганга өөредилгеге кон-ференция чүвө. Хөй кезинде улустун чагай чачылдарыга үндөлдөгүчү үлөгер докталар дүргө-чуртаалар дээш, дык-ха өөрөшкөчүлөр чуртаалап турду. Кижилерин болган бойдушту камгалаарына са-гыг-шагынын ачы-буянын ханы билдир. Номнар дег-тегезинге бар-ла номнардын Елена Рерихтин «Буддизм-ини үндөшүн», моол, тигу-р «Зурхайларын» дугайында менгиңи болган алым-чол-дугайы билдирини дугайында календарлары эргө, чылдар дөңгөлдөгүчү дээр. Урууларга ханын таңы-чын бозум белеткээш, үнелип калган барабандар дүңгөр-кылган, ойнаттын, дык со-дун болчүк ширээде ном номчуп олурар лама-башкы-лык ролон оңу классты өөрөшкөчү Айлана Чооду Хамнын таңымында алгыш-тык сөзүп бозум мыңаар чо-гадып берген мен. Оңу 11-ги классты өөрөшкөчү Ини-на Монгуш эки күзөткөл.

Куду орук бөдирини Чураннашкан азалары Кууларын араарын Кууларын хооснаар. Чөдө орук бөдиринин

Четкерлери, азалары Челингештин араарын Чедип аар деп сөмөсөр, Каранашкан аяк бугуар Хаалыг аарыг өскөлбөсөр.

Мымдыг байдалдыг алгыш-тары амгы шагыны байдал-дынга таарыштыр эртем биле холбай болум элээн бижир чогадып алдым. Оларын дө-гөзөңи маңа бижирив мен. Чогадып алган алгыштарын берген черини (Баянчык-Хемчик) ханды чоран Чарык Хамнын алгыштарында дий-нааныма үндөлдөгүчү мен, а оларын аарыг улус хам-нап, ажылдаптыр турар мен. База катан чуртаалга кайн, хам-даа эвес, маңа-даа эвес кижя мен. Ийичанга-даа ал-манын эртемни өөрөшүн ал-масып чоруур мен. Чөдөрү чид чедир үеде оңу бугуу өөрө-шүн келдим. Ам-даа уламчы-лап чоруур мен.

Сөөлү үеде мезээ ийи-чан-гыс улус кээр чүвө. Эрткин чымы Шулугу Куулар кел-дини бажыныме чылаан мен. Оон мурун-даа таңы-жып алган мен. Ол бо уаа-да база мезээ элээн Дузанын тайлыбарын берген кижя чү-вө. Сен дээрге мезээ шаар-мыр сен, кайы хамваачок чүвө кылба, чүгө мезээ су-мелээмин өзүгаар улуска чүк, хүн айтып бер, үлүг, менче чорудуп турар сен мактаарың оларын хөдө-дир. Мен алаа Удууларым мен. Кымындаа дугайын улус чөдө сайгыны чуртаалайып кийик чол. Экинчи-даа, бакты-лаа кылмы каарга, дөмөй-ла, ийил-ла чоңга сайгыртар-ла болгай бис.

Чөдө биле мады сарыг-ша-гынын бистиги тыва чоңга катан олгил келгенге өөрүм мен. Бо чымын Шагаа бүдү-үзүнде Сесерлэг ортумак шко-лазында 10-11 класстарын арзынга сарыг-шагыны дугайында парларга конференция-даа эрттирдим. Анжык сал-галды келер үеде эки кижя-дир кылдыр чагай чачыл-дарын ала-штылден эргел-ди, камгалаарына анык болуун-ге улганга өөредилгеге кон-ференция чүвө. Хөй кезинде улустун чагай чачылдарыга үндөлдөгүчү үлөгер докталар дүргө-чуртаалар дээш, дык-ха өөрөшкөчүлөр чуртаалап турду. Кижилерин болган бойдушту камгалаарына са-гыг-шагынын ачы-буянын ханы билдир. Номнар дег-тегезинге бар-ла номнардын Елена Рерихтин «Буддизм-ини үндөшүн», моол, тигу-р «Зурхайларын» дугайында менгиңи болган алым-чол-дугайы билдирини дугайында календарлары эргө, чылдар дөңгөлдөгүчү дээр. Урууларга ханын таңы-чын бозум белеткээш, үнелип калган барабандар дүңгөр-кылган, ойнаттын, дык со-дун болчүк ширээде ном номчуп олурар лама-башкы-лык ролон оңу классты өөрөшкөчү Айлана Чооду Хамнын таңымында алгыш-тык сөзүп бозум мыңаар чо-гадып берген мен. Оңу 11-ги классты өөрөшкөчү Ини-на Монгуш эки күзөткөл.

Куду орук бөдирини Чураннашкан азалары Кууларын араарын Кууларын хооснаар. Чөдө орук бөдиринин

Четкерлери, азалары Челингештин араарын Чедип аар деп сөмөсөр, Каранашкан аяк бугуар Хаалыг аарыг өскөлбөсөр.

Мымдыг байдалдыг алгыш-тары амгы шагыны байдал-дынга таарыштыр эртем биле холбай болум элээн бижир чогадып алдым. Оларын дө-гөзөңи маңа бижирив мен. Чогадып алган алгыштарын берген черини (Баянчык-Хемчик) ханды чоран Чарык Хамнын алгыштарында дий-нааныма үндөлдөгүчү мен, а оларын аарыг улус хам-нап, ажылдаптыр турар мен. База катан чуртаалга кайн, хам-даа эвес, маңа-даа эвес кижя мен. Ийичанга-даа ал-манын эртемни өөрөшүн ал-масып чоруур мен. Чөдөрү чид чедир үеде оңу бугуу өөрө-шүн келдим. Ам-даа уламчы-лап чоруур мен.

«ХОВУНУН КОРАБЛЬДЕРИ» деп фототүзүл.

Кызыл хоорай. Красноармейская, 100. Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканын Дээш Совет-болган Чаада. «Шын» содунуң редакция коллектив.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (хармы-сагалыг секретары), А. С. Дембрель (кол редакторунуң ораакчызы), В. М. Сат, К. К. Сат (кол редакторунуң ораакчызы), Ш. М. Суван, Н. С. Эргел.

РЕДАКЦИОННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Көп редактор — 3-43-34; келген кижилер хүдээп алдыр чөр — 3-34-26, кол редакторунуң ораакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; хармысалгалыг секретары — 3-34-92; ораакчызы — 3-45-93.

АГАР САҢЫ: «Тыва содба» № 363305.

Тыва Республиканын Парлаада болган информация министрствонун тигоруба-мы, Кызыл, Шетинкил болган Кравченко кудумчуу, бажыны № 1